

Эки кижилер дугайында ИЙНЕ УГБАЙ

Ала-нем ургултуу малчылар чоран болгаш мал эдерген ишчилердин чымыкын...

Бистан Чаа-Хөлдө акылдык кызымак, сузугу маалыктыг чорукту кылгып турар малчылар...

Шээр малды аргалап-ла болса чар откарарга эки деп чыгар болбайт. Ону созу деп, дриг ортта алтамнар көрөй болбайт...

Дипара УНДУУЛЕН. Чаа-Хөлд суур.

КЫМ БОЛГАНЫ?

Москвада Кинематографистер эвилелинги баштар чевине согулда болган. Билар экраннын 120 ажы мастердери көргөн...

ДОРТ АВИАХАРЫЗДА

ИРКУТСК. Иркутск баш болгаш Прибайкальини чевери берге буланары болур Охьон ортудунун баша район төвү Игалоновун...

КЭЗИШКИЧЕ.

Доп-доруу — деп, кезер эмчи доп-чу айтышкын берген, оон азынжы таймырларан: — Оолдун шөйүндүлери долашкан-дыр.

ЧУУ ДЭЭРИЛ ААН.

Чуу даа эртект дэр. Оон ийай ий айлар дургуузда оолду он кезишкын кылган. Он катан кезишкын деп чүвени бодол-ла көрүндү даан. Коргунчу-дур!

1954 ЧЫЛДЫН

12 айнын ортасына чейин Алай арыстаны оргулаш чеведе чыгыш өг. Орун иштинде деннин чырып имитетил, мал турган. Суугу доладарып, шугдан каан бичи чаштарын уштан тынжычып даамык, ийден-ийден улаарын чугааланганы дөнчалып каап турган...

Мөзү-шынар болгаш дузалажылга

МАКСИМКА

Ону камгалап алганы

Кижияни амдыралыга кандыг-даа таварыгалар тургулаар: өөрүшкүлүг-даа, муңгаранч-даа, хай-бачыт-даа. Ам өөрүшкүлүг эвес, а муңгаранч бир төөгүнү дугайында моон ааанда парладымыс.

Авазын эдектеринден халбакташып туттунуу алган Максика мээп мурунда орун кырында менче чыктып сүргөй көрүп тур. Көрөгөнүн. Бичин-ле салдыкыштар болза, көзү дүжөр, ол хире суурагай, ыталажык карактары сергек. Дират чуртаарына ынаным бар.

Орунун кырында оон чиген чечелеринден толган чыдыр. Колга чүве — ыя оуну белин азыртылар апарганы. Денн оолдун авазы орун кырында толгачыларды аштагышаан, аас-кеске долган карактары-биле огулчө артепай көргөн, мынча диле:

— Ам-даа чя даап, огаум, ам-даа...

...БО ТӨӨГУ Ижевскиге болган, Елена болгаш Михаил Харькотованын өг-буздангы бачып ийи чартык чыл уламчалан келген. Ол үе оларга карангы дун деп эрктен. Огул о хире үе иштинде аарып келген. Умасток эмчяны ачы чөмөл хоранналган деп ындыг диагнозу тургускан. Кандыг-даа эм-тан дузалаваан. Оол күнүнүн не баксырап-ла турган. Елена огул-биле эмделеге чедип келген. Херек багай дээрли эмчилерин арып-шырап-да-на элденээп.

Кезишкиче. Доп-доруу — деп, кезер эмчи доп-чу айтышкын берген, оон азынжы таймырларан: — Оолдун шөйүндүлери долашкан-дыр.

Чуу ДЭЭРИЛ ААН, үе дыка-ла эртект дэр. Оон ийай ий айлар дургуузда оолду он кезишкын кылган. Он катан кезишкын деп чүвени бодол-ла көрүндү даан. Коргунчу-дур! Чаш ордамын о хире шыдамый болгандыр. Эд-чегид кезишкын соолда, оолдун авазы Еленага кезер эмчи чедип келген, оон карактарыче көрүндү деп чалгангап, оскөр көрүп алган, оожум чугаалаан:

— Быжык туттунунар. Ооп-

Чылдар болгаш кижилер

Чылдар болгаш кижилер кым-кын Салыктың ону берге сагып-бодаларындан алаайтыр-ган-ла ыкшап, кийтэ сырткап алап отуп келгени ол. Туму-чу Чылбас-оолович дүргөн не давазын идиктепкөн, өөнче чүүре араак шомукшан. Эге-ге кырып көзгө, та чаштың үндүндө, та коргунчу халактыг чаштарын өндөөлөгөнери ол ийишпес, өске уругтары баш оттуу келгенери. Салыктын дүргөнүнө утуг огулду хондундан ап алган, суугу чанында эмчикитки сүдүнө-ле келген. Хеймар кызы чүгө-үе-тура 1 хар чедип чорурар. Авазы бодолду сөөлдү 4 ай болгаш аарып берген. Оон эгезинде-ле Чылбас-оолович уруун эмчикке өрөйдян алган. Калайык эмчилдип, ийай-бээр чоруртарга, уауг оолдары Чууду биле Экзан думазын борал-ла аарып орпарлар.

Калайы арарып эгелеп чорда, Чылбас-ооловичин бичиң идеяде турган. Чааана сумузуңга эмнегелерге чедирип, оон-моон хам-лама чалып — канчалдады дээр. Эмчилерге чедирерге, «чигелдээр, ам кижиле болбас» дээр ол-ла. Салым-чол Чылбас-ооловичини шоодулу-ла эки көрбөдү. Ол 5 хардыг хире турган, незинде чарыган. Кады төрөэн 3 акы-думаалары халактыг быжар думаалары араанга, өгүлгөп калганын. Боду мырыпай халыктыг кырында дриг артыкан. Ол халактыг аарыгын ургуулуна арнадыа болганар оолу Экзан оттуп келгенери. Чуу болганан доран билип кааш, Комбу Чылбас-ооловичин оожургадип, мөчөн кижини шугтан казынар. Комбу сөөкөн данзаанын тут-каш, өгөн үнүп келген, аалаң артанда ден кырында дашка карактарынын чаштары чолду, чугаалангы оларган: «Хайралыг чаш эжиниң, 40 хардыг назыныла чырык өртөмчелден чорутуп. Кандыг кончуг салымды бак кижиле боор мен. Чараш кара оолдарымны. 2 часыг кызымны канчал азыраап кижиле боор мен. Аа халак, чаш ажи-тедүмү, анык эжиниң. Өртөмчеге өлүмү кым чогааткан ирги?»

Чылбас-оолович ынанч сөөкөн данзын үдүй-үдүй соруп оурда, хенерген мылан чаш уругтун үнү өзен ишти дола берген. Ол 1 хардыг хеймер кызын Салыктың ону берге сагып-бодаларындан алаайтыр-ган-ла ыкшап, кийтэ сырткап алап отуп келгени ол. Туму-чу Чылбас-оолович дүргөн не давазын идиктепкөн, өөнче чүүре араак шомукшан. Эге-ге кырып көзгө, та чаштың үндүндө, та коргунчу халактыг чаштарын өндөөлөгөнери ол ийишпес, өске уругтары баш оттуу келгенери. Салыктын дүргөнүнө утуг огулду хондундан ап алган, суугу чанында эмчикитки сүдүнө-ле келген. Хеймар кызы чүгө-үе-тура 1 хар чедип чорурар. Авазы бодолду сөөлдү 4 ай болгаш аарып берген. Оон эгезинде-ле Чылбас-оолович уруун эмчикке өрөйдян алган. Калайык эмчилдип, ийай-бээр чоруртарга, уауг оолдары Чууду биле Экзан думазын борал-ла аарып орпарлар.

капыг-даа хууларын болгай-ла. Бидыг кияң тыпты берген. Ол дээрге Ижевски-нин бизнесмени кижиле болган. Оон аф-амиялыны ала-вас мен, канчап билер, чү-даа болур болгай. Ол мынча дээр:

— Долаа-даа, хуулар-даа херээ чок. Ма, ап алыңар. Кезектен чандырар силер иянап. Шыдаанырар, каяна-бар бериптер силер. Шыда-вазынарар, оун чандырың чор силер...

Ам-на ужуулу чорутарына, Елена чүгө ыкчан азыр дээр. Даштыкы паспорт азыр черже ол чорупкан. Чугаа чүвүн дугайында чоруп турарын дыйнап каап, даштыкы паспортту савдаттай берипкерген. Оон соонда — дүкей поезд-биле Москвага, Израйльдин элчин чевине даштыкы чорутурунун виза-вазына болгаш Максикага дерт шак иштинде белен болган. Оон соонда өлөктөгө баар, ортан самолет билели салып азыр.

МАКСИМКАГА эд-не коргунчу чүве бо болган: Ижевскиден Москвага он сес шак поезд-биле чорутуру. Тус чевинде эмделген үдөп чорутуру эмчин керип каан. Иштин чара кезин каап ол-ла хевиринде чевирин — амыр эвес хүдээлге турган.

Аэропортка чедип көзгө, «Шереметьево-2»-дин аждид-дактылары кайгы бергенер: шуут анык. Экте-херээ кестүп чыдар.

— Оола-ла «люкс» класс херек-тир. — Аная чедер валюта мейде чок — деп, Елена хары-лаан.

— Бидыг-дыр, акшанар чокка-ла таарыштырпалгаал. Билетти «люкс» классче аде кыдыкканар...

БЕН-ГОРТ аэропортка «Герт ости» фирманың директору Наталья Коган болган. «Вольфсон» эмделген «дүргөн дуза» чедирер мани-назы ону уткуп алганар. А эмнеге доктор Горештейн манга турган. Максиканын эи сөөлү ынанжы ол...

Мен эмчи эвес мен. Бичанган кезишкынниң кандыг байдалга, кандыг деннеге эртегени бижвесе мей.

Аркадий Горештейн хөй чүве чугаалаарына Быхас эвес кижя болду. Ол чүгө мынча диле:

— Кезишкыни кылдымыс. Оон соонда баа... Оон соонда — бидүп чарык ай иштинде капдыныга чытта. Оон боду чөмөнүн шылаас турду. Ам чөмөнүн турар апарган. Харын-ла турарын менеп чыдар дивес силер бе.

Орун КРАСНОВ. ТЕЛЬ-АВИВ. («Труд» соудунан).

ПЕКИН. Националдар аразының организациятыг кем-херек үүгелдешкисериге бүгү-нүгү контрольдуг конвенцияны Кылат Улус Республиканын юстиция сайыды Сю Ян даштыкы чурттарын юстиция саймттарына саналдап. Кыдат амгы үеде экономиктиг реформаларын чорудуп, даштыкыны мурунга ажык чоруктун полити-каын ботталарын турар үеде даштыкыны кем-буруу-дуг сандыктарын Кыдатте шуртуп, чуртту хондуларын каржызы-биле үрөп турар деп, сайыт медеглеэн.

Даштыкы куруслердеп келген, кем-херек үүгелдеш турар кижилерге уулу шыңгы хемчегерин Кылат Улус Республиканын хоолду-турму камгалаар органдары ап турар.

БЕЛГРАД. Удбинич аэродромун америк, францу, англи шериг самолеттары чокта чаа бомбалаанын Югославияны чааа шыңгы буруу шапкан. Хорватияда Сербияны дериш үүгелдеш кылдып саалап.

НАТО-пун шериг самолеттары Удбинич аэро-дромун бомбалап түнелелде бир кижя өлүрткөп, төр-лөк басылгачан дугайында Крайна сербияларын шериг толкөлектин Италияны информияны агентисине дынаткан. Бомбалаанкып түнелелде коогараянар шериг-лериниң-даа, хамааты-даа чоңуң аразында бар болган.

ВАШИНГТОН. Крайна сербияларын аэродромун НАТО-пун шериг самолеттарынын бомбалаанын Американы Кытайшан Штаттарынын президентин Балд Клинтон дөткөз. Ак баянда болган паралада конференцияга америк президент чүве чугаалаан болган Крайна сербия-ларын аэродромунга уаду бомбалаанын «өштүг» херек-тир деп медеглеэн.

ПРАГА. Сербия краиназынын шериглери НАТО күш-теринин составыга турган ийи чөк солдаттары долага туткан. Бичанжык оларны узаалаа хоступ үдүргени Сербия краиназынын шериг толкөлектин дынаткан. Ол дындагыны Чехияны камгалап сайды Вилем Голян баа балыткан.

ВАШИНГТОН. АКШ-тын президентин Билд Клинтон болгаш Израйльдин премьер-министр Ицхак Раби-нин аразына чугаалажышкынар Ак баянга болган. Чоокку Чөөн чүккө тайбындыла айтырдылар, а ол-шын Израйльдин болгаш Сириянын аразыга тайбын дугуржугага ат салырың дугайында ужуражышкын үеинде чугаалажың көргөн.

АБУ-ДАБИ. Россия Федерациянын Чазаның Даргазы Виктор Черномырдин Каттышкан Араб Эмирлатарга барып чоран үезинде ол туртун удурукчулары-биле ужуражып, чугаалажышкынар кылган. Россиянын болгаш Каттышкан Араб Эмирлатарын аразыга эконо-миктиг кады акылдажылганы айтырдылар ужура-жышкын үезинде колдаар чугаалажың көргөн.

Россияны Чазак баштын оон мурунда Сауд Аравия-га болгаш Кувейтге барып чоран.

ДЕЛИ. «Тамил Иламин хостарынды парлары» деп Тамилдин чарыдыртыкы организациянын удурукчу-лары Шри-Ланканы чааа биле чугаалажышкынарны кылдырып белең деп медеглеэн. Ол дугайында ол ор-ганизациянын удурукчуларын бирээз Антон Улак-сингам дынаткан.

Ол организациянын чөсөктиг орглтарын болгаш Шри-Ланканы чааа шериглери аразына чөсөктиг иштелдешкисерин оон бир чыл бурунгар өскөн турган. Шри-Ланканы президентинге чокта чаа соугуктан политиктиг херезин амылдакчы Чандрика Кумаратуна чуртка хамааты дайыны оксалдырыче, чугаалажыш-кынарны эгелээрлече «парлары» удурукчуларына кылгырган.

Ол организациянын чөсөктиг орглтарын болгаш Шри-Ланканы чааа шериглери аразына чөсөктиг иштелдешкисерин оон бир чыл бурунгар өскөн турган. Шри-Ланканы президентинге чокта чаа соугуктан политиктиг херезин амылдакчы Чандрика Кумаратуна чуртка хамааты дайыны оксалдырыче, чугаалажыш-кынарны эгелээрлече «парлары» удурукчуларына кылгырган.

Кызын экзелген 2 хонгада муңган аш баарына менге уйгуулу үдүп чылар мын эки Быхаскың көрүлөсө сагыш-сеткин, хомулдун үдөлүп кеткен-даа. Шокорнын чаны чөлдө мынд. Өөрүңүг-лаа, муңгаранч-лаа чүве болган-да, албан-биле кадайын чө-вө-ле чөткөп, үдөжүр турган. Чүгө-ле ийик, ынак кадайын чө-вө-ле бергаш келирге, оон сеткили ажи, харын-лаа ар-нада өөрүшү-лаа бар ишкан апар. Кожя-хөлдө шугаган-чыдар чамдакты оун: «канчал чааскан уруглар азырал хил-ликтерин чоруп сен. Шай ханындырып бээр кадалан ап ал» деп сөөлүгө, ол мырың-жу, ийи-чол дүнери халас өлгөн-не дым хөкүкү кара эжиниң кыма соолур мен.

Мүн чаш ажи-тедүм кыма-га херек боор. Азынбас, оол-дарым-биле борстандып чур-ган чорой баар биле деп чуга-лаар чоран. Шак-ла ынаар Шокор ашак уругларын өстү-рүп, азырал шылапкан.

Кезежлде ол хеймер кы-зын удуулду оурган, оожум кыргаралар, ырларына ынаа хөлдөк. Оолдары ол ырлар калпыралар бертеде, алман-чылман баарлар. Хөкүкү сет-кил-сатыкында та чүвү болал олур чүве.

Далган дээрлелер дээрбе дүшкен сөөлдү, ол суурун артып таалазында азырапар-кага танымылдан ажалдан ки-рип алган, ол-ла хөздө бо-дун сөөлү хүнеринге чедип оңаа ажалдан чоран. Кажак-хорда-лаа чок, борбак бажы-га келген, оолдары-биле ка-жаалары, нога, картошка, тараа тарып шөлдү кажаал-дып, сайырадып алганар.

1994 ЧЫЛДЫН чаа чыл бу-зуу. Кызымды бир чыгайкыч-ка бажыныарын бирээзине почталың телеграмма экзелген. Бажынын херезин ээзи Сай-лык Комбуеванын арында өөрчүп чыгышың турган. Чөргү диге ол кожаанда Ха-ксиядан огул, кенинен, огу-лун чараш, чаштангы оолду-

Оолдарын угуу — Экзан 60 хардыг бугу ичанында Ак-Довурктын дугуртарына ажалдан келген, ая пенсиялап берген, ашу мален азырал олар. Ак-Довурктын бажынында оон сөлдө туу-буу чок деп дээрди чокка чугаалап болур. Чууду — Каа-Хей көжүңүн Көк-Хаак-та хол кадары чорур. Чал-гакан — ол-ла азынжы бажыныда ажи-тедүм ажи-тедүм ажи-тедүм олар. Сөккөк чоччалың чораш, дайында ажи-биле азынжы ажалдан чоран ажалды ажалдан турар.

Сонгула — Шекпээр ак-пионердин иштинде уду-тур, бешарын турар. Мадыр — Ден-Терезин сумузуңуң на-гыркызың. Болат — Шек-пээр сохоткун ишкерин.

Ини кызы чанында экич үчкөшкөн доккан. Кызыда чуртан ажалдуу чорурлар. Чүгө чурганым аразына берги Комбу Чылбас-ооло-вичин чогу хомулданы. Оон бичи ол дриг чөвөн болза, ажи-тедүм чөвөнүнүнүнге, амылардууруталасына кайы хире бөдүр турган ийик.

Бера ООРЖАК. Кызыл хоорай.

АМЫДЫРАЛДЫН БЕРГЕЛЕРИНГЕ ТОРУЛБААН

Бо материалда менээ эне-эргим, чоок, төлөптит кижя — мнени ачам Комбу Чылбас-оолович Ооржактын сөздүгү кижизип, бижы туруштугунга, чагай өлүр-хевини тураскааттым. Бистин инак ачамыс, арамыска дриг чоран болза, бо хүнерде 80 харлап турар. Ол удуг аарыгдан араанш, 57 харлында бистен чарын чоруткан. Бичалза-лаа ол кыска назыныда амдырал-дың кадыг-бергерлери-биле тулчуп, чүңү көрбөдү дээр. Ол чөлдө кайгамчык кижя.

Тоолда кирген маалыр-лаа эвес, эки херек кылганы дээр алдар-ат-лаа чөспөн, ээт-ханныг, шынганарлыг, күштүг мөгө-лаа эвес, аная-ла бөдүүн, бичекче мага-боттуг, эгеничсе, өөрүк, ажажын кижя. Бичалза-лаа амдыралдын кадыг-лаа бергерлери оон бижып туру-туун, ажи-тедүне мынан, бугуштуун улардырып, сый шылааган. Бир-ле авторуну шууу сагымга эпти-ле кирип келер:

Көргөнчиг күжүр ачам ачынын. Хезин биче кезин бестин төлдөсүм. Диринтерин ынд: күңү турган болза. Диптер кезин диле чораш экзелсим! Каянар билер, бегун бо бистин берге амдыралымыс-та бистин ачамындын салым-чөлдүг деп, дөмөй салым-хуу-луг кижилер бар болду, бо мезин биженин сактымш-кынар оларга бичин-лаа дескимче болуру чадавас. Мен мында шупу болушкунарын, бодумун ажа-ларымдын, дөргүл-төрелеримин сактымшкынардан биждим. Чүгө чамдык кижилерин аттарын өскөртүп аладым.

1954 ЧЫЛДЫН 12 айнын ортасына чейин Алай арыстаны оргулаш чеведе чыгыш өг. Орун иштинде деннин чырып имитетил, мал турган. Суугу доладарып, шугдан каан бичи чаштарын уштан тынжычып даамык, ийден-ийден улаарын чугааланганы дөнчалып каап турган. Ол үеде, орунда ха-терезен кижя оожум човуу-ртал, орун баарында эр кижя-биле сөөлү күжүн чыып, карактарында чаш долган чуга-лаанып чыккан. «Ачык, оон ынай шыдамыр хире эвеп-тер мен. Күш-шыдамым төнүп бер-гелен келдим. Бо халактыг аары мени алаң баарын ка-бийыс-лаа билер болгай бис. Менөө өлүм коргунчү эвеп-тир. Коргунчү чүве — хөй ажи-тедүмүн, сээзи анык на-зыныда чааскан оларын-биле артып каары-дыр. Чырык чөргө көстүп келгенден бээр үр-лаа болган, эрге-часыг кызым Севилдан, орлан-чола кызым Калларын, 6 кара оолдарымнын салым-чөлу та кандыг болур чүве. Хеймер кызым Севилда кады төрөн дуйдам Сенсенамаларга бериптер сен. Ажи-төл чок уаус сондурган, эки азырал каары чадавас. Оолдарымысты эки кызып азырал көр, эжим. Кан-чап билер, салым-хууга ча-гыртпайн, эки, төлөптит кижя-

берген. Ол 1 хардыг хеймер кызын Салыктың ону берге сагып-бодаларындан алаайтыр-ган-ла ыкшап, кийтэ сырткап алап отуп келгени ол. Туму-чу Чылбас-оолович дүргөн не давазын идиктепкөн, өөнче чүүре араак шомукшан. Эге-ге кырып көзгө, та чаштың үндүндө, та коргунчу халактыг чаштарын өндөөлөгөнери ол ийишпес, өске уругтары баш оттуу келгенери. Салыктын дүргөнүнө утуг огулду хондундан ап алган, суугу чанында эмчикитки сүдүнө-ле келген. Хеймар кызы чүгө-үе-тура 1 хар чедип чорурар. Авазы бодолду сөөлдү 4 ай болгаш аарып берген. Оон эгезинде-ле Чылбас-оолович уруун эмчикке өрөйдян алган. Калайык эмчилдип, ийай-бээр чоруртарга, уауг оолдары Чууду биле Экзан думазын борал-ла аарып орпарлар.

Калайы арарып эгелеп чорда, Чылбас-ооловичин бичиң идеяде турган. Чааана сумузуңга эмнегелерге чедирип, оон-моон хам-лама чалып — канчалдады дээр. Эмчилерге чедирерге, «чигелдээр, ам кижиле болбас» дээр ол-ла. Салым-чол Чылбас-ооловичини шоодулу-ла эки көрбөдү. Ол 5 хардыг хире турган, незинде чарыган. Кады төрөэн 3 акы-думаалары халактыг быжар думаалары араанга, өгүлгөп калганын. Боду мырыпай халыктыг кырында дриг артыкан. Ол халактыг аарыгын ургуулуна арнадыа болганар оолу Экзан оттуп келгенери. Чуу болганан доран билип кааш, Комбу Чылбас-ооловичин оожургадип, мөчөн кижини шугтан казынар.

Комбу сөөкөн данзаанын тут-каш, өгөн үнүп келген, аалаң артанда ден кырында дашка карактарынын чаштары чолду, чугаалангы оларган: «Хайралыг чаш эжиниң, 40 хардыг назыныла чырык өртөмчелден чорутуп. Кандыг кончуг салымды бак кижиле боор мен. Чараш кара оолдарымны. 2 часыг кызымны канчал азыраап кижиле боор мен. Аа халак, чаш ажи-тедүмү, анык эжиниң. Өртөмчеге өлүмү кым чогааткан ирги?»

Чылбас-оолович ынанч сөөкөн данзын үдүй-үдүй соруп оурда, хенерген мылан чаш уругтун үнү өзен ишти дола берген. Ол 1 хардыг хеймер кызын Салыктың ону берге сагып-бодаларындан алаайтыр-ган-ла ыкшап, кийтэ сырткап алап отуп келгени ол. Туму-чу Чылбас-оолович дүргөн не давазын идиктепкөн, өөнче чүүре араак шомукшан. Эге-ге кырып көзгө, та чаштың үндүндө, та коргунчу халактыг чаштарын өндөөлөгөнери ол ийишпес, өске уругтары баш оттуу келгенери. Салыктын дүргөнүнө утуг огулду хондундан ап алган, суугу чанында эмчикитки сүдүнө-ле келген. Хеймар кызы чүгө-үе-тура 1 хар чедип чорурар. Авазы бодолду сөөлдү 4 ай болгаш аарып берген. Оон эгезинде-ле Чылбас-оолович уруун эмчикке өрөйдян алган. Калайык эмчилдип, ийай-бээр чоруртарга, уауг оолдары Чууду биле Экзан думазын борал-ла аарып орпарлар.

Чылдар болгаш кижилер кым-кын Салыктың ону берге сагып-бодаларындан алаайтыр-ган-ла ыкшап, кийтэ сырткап алап отуп келгени ол. Туму-чу Чылбас-оолович дүргөн не давазын идиктепкөн, өөнче чүүре араак шомукшан. Эге-ге кырып көзгө, та чаштың үндүндө, та коргунчу халактыг чаштарын өндөөлөгөнери ол ийишпес, өске уругтары баш оттуу келгенери. Салыктын дүргөнүнө утуг огулду хондундан ап алган, суугу чанында эмчикитки сүдүнө-ле келген. Хеймар кызы чүгө-үе-тура 1 хар чедип чорурар. Авазы бодолду сөөлдү 4 ай болгаш аарып берген. Оон эгезинде-ле Чылбас-оолович уруун эмчикке өрөйдян алган. Калайык эмчилдип, ийай-бээр чоруртарга, уауг оолдары Чууду биле Экзан думазын борал-ла аарып орпарлар.

Калайы арарып эгелеп чорда, Чылбас-ооловичин бичиң идеяде турган. Чааана сумузуңга эмнегелерге чедирип, оон-моон хам-лама чалып — канчалдады дээр. Эмчилерге чедирерге, «чигелдээр, ам кижиле болбас» дээр ол-ла. Салым-чол Чылбас-ооловичини шоодулу-ла эки көрбөдү. Ол 5 хардыг хире турган, незинде чарыган. Кады төрөэн 3 акы-думаалары халактыг быжар думаалары араанга, өгүлгөп калганын. Боду мырыпай халыктыг кырында дриг артыкан. Ол халактыг аарыгын ургуулуна арнадыа болганар оолу Экзан оттуп келгенери. Чуу болганан доран билип кааш, Комбу Чылбас-ооловичин оожургадип, мөчөн кижини шугтан казынар.

Комбу сөөкөн данзаанын тут-каш, өгөн үнүп келген, аалаң артанда ден кырында дашка карактарынын чаштары чолду, чугаалангы оларган: «Хайралыг чаш эжиниң, 40 хардыг назыныла чырык өртөмчелден чорутуп. Кандыг кончуг салымды бак кижиле боор мен. Чараш кара оолдарымны. 2 часыг кызымны канчал азыраап кижиле боор мен. Аа халак, чаш ажи-тедүмү, анык эжиниң. Өртөмчеге өлүмү кым чогааткан ирги?»

Чылбас-оолович ынанч сөөкөн данзы

Донгак ДЫРТЫК.

ҮЕНИҢ ШЫРАЙЫ

Барымдаалыг тоожу

Бистиң хоочун бижикчиис Донгак Чалзанович Дыргык моон мурнунда чылдарда «Үениң шырайы» деп барымдаалыг тоожузуңу баштайгы кезектеринден үзүндүлөрүн «Шын» солунга парладып туганын номчуучулар билди боор. Ам оң тоожузуңуң үшкү кезенден чамдык эгелерни номчуучуларга сонургадыр-дыр бис.

Танышпашты таныштырган Тараа тарыыр Бардык шолу Көрүшпешти көрүштүргөн Көжө тарыыр Бардык шолу. Улустуң ыры.

Бо дээрге шаг-шагдан бээр улустуң ырымы-дыр. Шынап-ла, чон Бардыкты мыңаыр ырлааымың-даа аргаам чок ийиң. Мен бичиң чорурр шаамда Эрги-Бардыктың Шолук-Хову акеи, Шырааыклар акеи ол мыңаыр дагыларгык бедеринде Бардык шолун чаамы, куан кежө көрүптөргө кайгамчык-ла боладур ийиң. Калбак-дегем Бардык шолун кара чер-чери-биле сыйдыртан дег оттар шыккан турар. Ол дээрге Ак, Алаш, Кара-Хөл, Монгун-Тайга, Овур бо-ла мыңаыр тарааыкларның эртен-кежө одагаларының хып турары ол-дур.

Бо-ла дегем Бардыктың оштуу, суглуу олар-бел-чириги, тараа-сигенини онза тараашкан бир-ле бу-лудууда тургустуңан Булак сумузуңда, «Булак» кол-хозтуң ажим, амдыралыңга холбаштыр «Үениң шырайы» деп барымдаалыг тоожуңу бижип тоо-журун орадалың мен.

Автордан.

И Күдөн-не алдын сарыг күс турган. «Булак» колхозтуң ажим-ишчилери дүжүт ажаал-дазып адаттадырып турган үс. Бо чашың тараа-сигениң дүжүдү-даа хирелиг болган. Билгени суг-сугат чок чер-лерде шуут дүжүт албаан деп болур.

Күдериң авазы Сержи-маа бир-ле эртеп даң ба-жында туруп келген, биеги-ле чачы-биле от-көзүн сал-ган, шаймы хайдырың, аш-темиң кыла берген. Ургударың ава ашкырың-чөгөрөгөң, өөрөң урула-рың шыкага үлөң чоруду-кан. Чүгө Күдөр оролдиңде удуп чыгар. Чүгө дээрде дүүң удуу-хүдө күс байыраалы болган. Кежө аныктар орайта дээр оюн-коңерт, таңчы эртерин холдиң ой-шаанар. Колхозта уран чүүл удуруткучуу кижиле болган орай удаш. Күдөр авазының бажының бир оролдиңде аң-даа удуп чыдары ол.

Сержиномаа угбай черле и-дыг, даң бажында-ла ажил-дан чорутар. Авазы үнгө-ни-ниң союнда үр болбаанда Кү-дөр туруп келген. Ол дээрге шынап-ла, шутокун каан дег күдөр хүрөң өр. Карактары болган сыйры бажының дугу-кап-кара. Каттырмаш чор-уруу, чаамк шырайлыг, оюн-баштак, чугаакыр, хөгүдү оол. Оюн-коңерт дээде кончур сундулду таландыгы, угаан-гыр-сагыңыр, шынап, өр хей дээрлериниң бирээзи.

Күдөр туруп келген, аш-темиң ийиң ора боланың оудуран: «Ачамың-даа кон-чур, алды ажы-тодуг оюнун ишин каапкан, анык калай-бар сүрүү чоруй барган. Баш-тай «Төрөңниң» колхозта бир уруг алган дээр, а оон соонда «Аян» колхозта бирээ-лиң ан алган деп лышчалыр-дыр. Че харың, иңдыг-ла бол-ауан авазың уруг-ларың-гың улау мен-ле болгай мен. Эр ашарган кижиле авазың-гаар, бичиң думаларыңга-

даа Дуаа көргүзери-биле ажил-иштиң каддымыңдан-даа чалданмас мен». Ол ара-зыңда авазы шоодайда чүвө чүктөп алган бо кирип кел-ген.

— Бо чүңүл, авай? — деп, Күдөр айтырган. — Чылдын-на интернет өрөнкичлериниң дежиң кил-дис идиктериң удулар кижиле болбас ийиң мен бе, огулум. Школаның кладовици-биле чугаалажың алган, мону удуруң эгелээрим ол-дур ийиң — дээр, Сержиномаа шоодайын даңгыкы кладо-ва-каже кирип салың каан.

— Күжүр авамны ай ана, Ачамың алимент акшаың чогуң ал турар-дыр сен бе, авай? — Че-че ай ана, оң болур-болбас чүвезиң чүү сүржүр мен ону, шагдан бээр ам шуут барбастаан мен, огулум — деп, Сержиномаа шуут чөгөниң калган чугаалаң ораң.

— Каңчап ыңчап, болбайн турар чүвөл, авай? — деп, Күдөр айтырган. — Бир чөдө бээрге, силер-ге ашпа чок, ол ашаанар ажилдавайн турар деп каар. Оон бир чөдө бээрге ол кижилер өскө чөдө барган дээр. Суд черинге баарыма, оң ишти өлүк черинде ажилдан турар. Ол черин бухталарыңа черинче ай-ком септерата Херток Дар-лаа даргавастың ажилдаан үзөшкө онза баксыраан. Кол-хозка парторгап турган Се-леней ол ойло өскө бир кол-хозче хой чал аш-тодуг ол-бүдөткөн катган парторган ажилдаан кижиле бооп алган өскө кадайлар сүрүү чоруп-кан.

Колхоз даргазы ажил-агы-иң баксыраткан, кадайымың кадын баксыраан, бо черин агаарыңа таарышпас-тыр деп билдиришкенип турган кол-хоз даргаалаң хүлээгенден хосталып алган, Бай-Тайгаже дешшиң берген. Улаваанда солунга «Ол-ча-ажык сүргөн дарга» деп аттыг фелетон үнүп келген турарың чон көрүп чугаалажың турар чүвө. Дарга дарга чоруткан соонда, ыра кирген Чалыдак даргаалаң эгелээр. Колхозтуң ажил-агың үгүт дыка баксы-раан-даа, экижээн-даа чүвө чок, ша-биле ыңчаар-ла чоруп турган. Ол-ла үениң иштинде «Булак» колхозтуң аныктары-ның культура болган уран чүдүңүң хөгүдөз эки бооп турары кончур өөрүңчү бооп турган. Шагдан тура уран чүдүңе булакчылар дээрлерин одурундаа чоруп турарың чон чугаалажың турар чүвө-ле болгай.

огдум — дээр, хөөңүй ава хөөн карачыг, чөгөл төнгөн чугаалаң ораң.

— Ону ыңчап амдажытпайн аан, эртең суд черинге бар-гаш мен тодардып экээр мен, авай. Ыңчаар чон хил-личтеншиң турар сен, мен ол ашактың бодуңа база че-дер мен, менден биче назы чөтпөп дунмам база «сууг аалаг» чораша оокта чаа келди. Дунмаларың шуту өөрөндөгөңиң каганы ол-дур. Улус-чон дынаарга ыңчыг-човачыг-лаа чүвө чорду. Кыргың кижиле «Аян» колхозта база бир анык уруг алган деп улус чугаала-жың турар чүвө-дир. Оода ол авамга бээр алимент аш-шаны бер, оң башка сээ-ниң бие шыгың чугаалажың эвес мен бе, дээр мен — деп, Күдөр хордап белик үн-биле чугаалаан. Ыңчаганм клубче аныктың чорупкан. Нези Сержиномаа хөөңүй колдуңда орогорта ажилдаар, а хос-тук үелеринде улустуң ба-жың-багадың чугайлаар, күс-кээр интернет өрөнкичле-риниң киис идиктериң уду-лар, улустуң айбымың кылдыр. Колхозтуң ажил-агың, эко-номика байлаң чыдан чыг-чыг мырыяң баксырап бар чыдар ашарган. Ылаңгың үш чыл бурунгар партияңкы кийгири-биле келген Лай-ком септерата Херток Дар-лаа даргавастың ажилдаан үзөшкө онза баксыраан. Кол-хозка парторгап турган Се-леней ол ойло өскө бир кол-хозче хой чал аш-тодуг ол-бүдөткөн катган парторган ажилдаан кижиле бооп алган өскө кадайлар сүрүү чоруп-кан.

— Күжүр авамны ай ана, Ачамың алимент акшаың чогуң ал турар-дыр сен бе, авай?

— Че-че ай ана, оң болур-болбас чүвезиң чүү сүржүр мен ону, шагдан бээр ам шуут барбастаан мен, огулум — деп, Сержиномаа шуут чөгөниң калган чугаалаң ораң.

— Каңчап ыңчап, болбайн турар чүвөл, авай? — деп, Күдөр айтырган. — Бир чөдө бээрге, силер-ге ашпа чок, ол ашаанар ажилдавайн турар деп каар. Оон бир чөдө бээрге ол кижилер өскө чөдө барган дээр. Суд черинге баарыма, оң ишти өлүк черинде ажилдан турар. Ол черин бухталарыңа черинче ай-ком септерата Херток Дар-лаа даргавастың ажилдаан үзөшкө онза баксыраан. Кол-хозка парторгап турган Се-леней ол ойло өскө бир кол-хозче хой чал аш-тодуг ол-бүдөткөн катган парторган ажилдаан кижиле бооп алган өскө кадайлар сүрүү чоруп-кан.

дир, дунмам — деп, Салчак шының чугаалаан.

— Бо-бо, ол-лаа кончур бо-лур чүүл-дур, мен черле мону деткир кижилер мен — деп, Күдөр өөрүп чугаалаан.

— Ыңчаарга мындыг сүмелиг мен: тракторлар, комбайн-лер, чоламылар дугайында ыры сөзүңдө чогаалып көрүң-дө кадыкың? Солунга шуток-лаа бижээ болур кижиле болгай сен. А мен бо чугаалап тур-ганым темага хамааржыр мын-дыг аялга чогааткан мен — дээр, Салчак баяның тырты-шаан, аялгалап эгелээр.

— Бо аялга таарыштыр сөс бижирин эртеңге чедир олу-думду хой чылдарда аялдан келгендер база 55 харлаң турарыңар-биле кан дег кадыкыңды, аас-кежиктиг бол-гаш өөрүңкү-маңайлыг болуруңар күзөлдөс. Амдырал-чурталгаңарга, ажил-ижигере улау-ууг чедирши-кериң күзөлдөс. «Шын» солунуң даңгыштыр өзгө ба-гырывтың чедирип ол салчак.

Акмзы Эрес-оол Салчак, дунмалары Ойнаар-оол, Рада, кени Радина, думазың уруглары Аян, Олеся.

— Бистин эштериниз Любовь Назымчаповна, Владимир Се-дин-оолович БЕЛЕКПЕИНЕР бо хүнерде өг-бүдө туруп, кады туртпап эгелээриниң 25 чыл оон демдеген эртерип туралар.

— Бистин бо Чалыдак дар-гавасы дугайында ыры шыккан. Сээң моон кончур аныгың ыры сөзү болур-дур, дунмам. Аял-газы-ла кадыг боор чүвө ийиң, ону кижиле дынаан эвес — дээр, Дадар башкы Күдөрже көргөн.

— Аялга-даа мээр сеткилим-ге хөдөк тааржыр чорду. Ке-жө клубка кады көрөлдөп дээр, башкы — дээр, Күдөр олу белеткелче чаалаң. Шко-лада чамдык башкылар уруг-лук уран чүүл көрүлдөзөгө киржин, харың олар концент-риниң белеткээрине доктамап дузалажың туралар. Оон-биле кады Дадар школлада тыва дымды элээр каш чылдарда башкылаан болган шудук ба-за бижип катгалаптар. Школа директору Чыргак дээрге, аны-яктарың культура-массалаг ажилдар талзы-биле черле шынар жужур-дузаның чедирип турар.

— Дунмам Күдөр, бистиг белеткенип турарыңың аялга бир-ле чүүл сагышымда чөт-пөс бооп турар шыккан ийиң — деген.

— Чүңү кылза экил, Салчак? — Бистин программавтың чаа чүлүгү эвээш-тир, колдуу-ла эрги деп болаар-дыр мен — деп, баянш сеткилиң чугаала-ан.

— Бо дугайында сагыңыр-тывыңыр-ла болгай силер, ар-гавы херегел-ле көр, Салчак — деп, Күдөр чугаалаан.

— Бот-тыңың уран чүүл көрүлдөзөгө белеткенип турар болганыңа, боттарыңың кылды чогааткан чүдүвүс кол-дуунда чок чыгы бооп турар-

дир, дунмам — деп, Салчак шының чугаалаан.

— Бо-бо, ол-лаа кончур бо-лур чүүл-дур, мен черле мону деткир кижилер мен — деп, Күдөр өөрүп чугаалаан.

— Ыңчаарга мындыг сүмелиг мен: тракторлар, комбайн-лер, чоламылар дугайында ыры сөзүңдө чогаалып көрүң-дө кадыкың? Солунга шуток-лаа бижээ болур кижиле болгай сен. А мен бо чугаалап тур-ганым темага хамааржыр мын-дыг аялга чогааткан мен — дээр, Салчак баяның тырты-шаан, аялгалап эгелээр.

— Бо аялга таарыштыр сөс бижирин эртеңге чедир олу-думду хой чылдарда аялдан келгендер база 55 харлаң турарыңар-биле кан дег кадыкыңды, аас-кежиктиг бол-гаш өөрүңкү-маңайлыг болуруңар күзөлдөс. Амдырал-чурталгаңарга, ажил-ижигере улау-ууг чедирши-кериң күзөлдөс. «Шын» солунуң даңгыштыр өзгө ба-гырывтың чедирип ол салчак.

Акмзы Эрес-оол Салчак, дунмалары Ойнаар-оол, Рада, кени Радина, думазың уруглары Аян, Олеся.

— Бистин эштериниз Любовь Назымчаповна, Владимир Се-дин-оолович БЕЛЕКПЕИНЕР бо хүнерде өг-бүдө туруп, кады туртпап эгелээриниң 25 чыл оон демдеген эртерип туралар.

— Бистин бо Чалыдак дар-гавасы дугайында ыры шыккан. Сээң моон кончур аныгың ыры сөзү болур-дур, дунмам. Аял-газы-ла кадыг боор чүвө ийиң, ону кижиле дынаан эвес — дээр, Дадар башкы Күдөрже көргөн.

— Аялга-даа мээр сеткилим-ге хөдөк тааржыр чорду. Ке-жө клубка кады көрөлдөп дээр, башкы — дээр, Күдөр олу белеткелче чаалаң. Шко-лада чамдык башкылар уруг-лук уран чүүл көрүлдөзөгө киржин, харың олар концент-риниң белеткээрине доктамап дузалажың туралар. Оон-биле кады Дадар школлада тыва дымды элээр каш чылдарда башкылаан болган шудук ба-за бижип катгалаптар. Школа директору Чыргак дээрге, аны-яктарың культура-массалаг ажилдар талзы-биле черле шынар жужур-дузаның чедирип турар.

— Дунмам Күдөр, бистиг белеткенип турарыңың аялга бир-ле чүүл сагышымда чөт-пөс бооп турар шыккан ийиң — деген.

— Чүңү кылза экил, Салчак? — Бистин программавтың чаа чүлүгү эвээш-тир, колдуу-ла эрги деп болаар-дыр мен — деп, баянш сеткилиң чугаала-ан.

— Бо дугайында сагыңыр-тывыңыр-ла болгай силер, ар-гавы херегел-ле көр, Салчак — деп, Күдөр чугаалаан.

— Бот-тыңың уран чүүл көрүлдөзөгө белеткенип турар болганыңа, боттарыңың кылды чогааткан чүдүвүс кол-дуунда чок чыгы бооп турар-

Төрүттүң сөзүңүңер-биле!

Бистиң чырык чер кырынга төрөш, азырап-өстүрүп каан эргим ынак авазы Шының Чап-ооловна КУУЛАР Шагаан-Артыг хоорайың төп эмелдегине хей чылдар дургузуңда шудурга ажилдан келген. Ам пенсионер-даа болза аям-төдүңгө дузалажың, арга-сүмөйиң калдып чоруур.

Ынак авазы ноябрь 26-да 60 харлаар. Авазың юби-лейиң таарыштыр анаа бижип кадыкыңды, аас-кежик-ти, арында өшөс хуаумзүрүү кезде чынал чорурду, узуң назы назылаарың күзеп, черге чедир мөгейип тур бис. Уруглары Александр, Яков, Наташа, уруглары-ның уруглары Буян, Слава, Эльвира, Эдик, кезээтте-ри Серейма, Люба, Угбазы Серейма Донгактан ба-за.

Эргим хүндүтүг дунмамыс болган акмыс Чудур Сал-чакович АРТАЙ-ООЛ!

Монгун-Тайга коңуңуң Мугур-Аксынга культура шу-тумуңда хой чылдарда аялдан келгендер база 55 харлаң турарыңар-биле кан дег кадыкыңды, аас-кежиктиг бол-гаш өөрүңкү-маңайлыг болуруңар күзөлдөс. Амдырал-чурталгаңарга, ажил-ижигере улау-ууг чедирши-кериң күзөлдөс. «Шын» солунуң даңгыштыр өзгө ба-гырывтың чедирип ол салчак.

Акмзы Эрес-оол Салчак, дунмалары Ойнаар-оол, Рада, кени Радина, думазың уруглары Аян, Олеся.

Бистин эштериниз Любовь Назымчаповна, Владимир Се-дин-оолович БЕЛЕКПЕИНЕР бо хүнерде өг-бүдө туруп, кады туртпап эгелээриниң 25 чыл оон демдеген эртерип туралар.

Республиканың күсөкчи органдарыңың ажилдагы-ларыңды, Чаакка дилег кирип келгендер оң харың салгагы ажилдагың Любовь Белекпеевич билбес, таңы-ваз кижиле ховар. Ол — оларың идегидиг сүмөлдөжүң, дузалажымы.

Тыяның солунуң ужудукчуу — күзүдү «Ми-8»-тиң командири Владимир Белекпеевич — республиканың, ий-диң кылды-кызгаар, чедери берге кадыр-берт черлеринде ажилдан, чурттап чоруу ишчилериниң — ивжилериниң, сарлыкчыларың, ачыларың, балыкчыларың, геолог-тарың болган өскө-да мергежилдериниң — күзөңгиз аалдымы.

Авазы, авазы дег чараш, эш-өрүңгө дузаарга, бүзүр-диг эштер Игорь биле Володя — эштериниң чоргаар-ды ол.

«Монгун кудамы»-биле эштериниң чүрөктериниң хы-нымыдан өзгө байыр чедирбашка, кан дег кадыкыңды, амдырал-чурталгаңарга, ажил-ижигере чүгө экини кү-зөлдөс!

Эштер.

ЧАРЛАЛДАР

«Прогресс» өөридилге төвү аш-чем кылдыр, бөрт даараар мергежилдерге өөриди кичээлдер декабрь 2-ле 14 шакта эгелээрин дындып тур.

Тыва дылга чугаалап өөрөнип аларың күзеп чо-руурлары өөридири-биле четчелээшкни чылда чоруп турар.

Бедик мергежилдиг мал эмчизи азырал амытан-нарга эмчи дузаның база көргүзүп турар.

Адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузуңда 35 дугаарлыг бажын. Бажының артында эжиктен кирер.

Хопёр

ИНВЕСТИЦИЯ КОМПАНИЯЗЫ

«Хопёр» инвестиция компаниязының Кызылда филиалы акцияларың ноябрь 25-теги курузун тыннадып тур (рубль-биле):

«Хопёр-Негоциант»	садары	садып алары
«Хопёр-Классик»	4962	4920
«Хопёр-Гарант»	717	666
	3450	3360

Дараазында адресе силерни манап тур бис: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 35. Амдырал хандырылга бажыны, 3-ку каат, тел. 3-61-56.

«Элегес» акционер нитилелдин анаа акцияла-рынга хаагыг бижилдишкениң Тыва Республика-нын куруне эт-хөргөңгизин эргелеп башкарар күр-көм 1994 чылдын ноябрь 14-те эгелээр болган ол бижилдишкениң 1995 чылдын февраль 14-ке чедир үрүлчүлээр.

Эт-хөргөңгиз күркөмүңүн адреси: (Кызыл хоорай, Чүлүдүм кудумчузу, бажын № 18. Телефоннары: 3-78-24 болган 3-75-20.

1993 чылда үндүргөн 27 олуттуг «КамАЗ» марка-лыг автобусту дүргөн садып тур мен. Эрткени 55 муң км.

Дугуруштурукчуңун тел. 3-59-23. Ажыл шагында долгаар.

«ОТЧУГАШ»: «Өлүмүг чөтөк-3» 12.00, 17.20 шактар-да. А. М. Горький «Васса Железнова» (2 сериялыг) 14.20 шакта.

«ВОСТОК»: «Эрестиг кыс-тар» (Кыдаг) 13.00, 15.00, 17.00 шактарда.

«НАЙРАЛ»: «Кудээ» (Инд-ия, 2 сериялыг) 10.30, 13.30, 16.30 шактарда. Видеозалга: «Кибриңиң ырылары» «КАА-ХЕМ»: «Кара моор-тай» меканың алаа-биле» шактарда. «Дивашит» (АКШ) 11.00, 15.00 шактарда.

Сут-Хөл, Чөө-Хемчиң, Барың-Хемчик, Бай-Тайга ко-жуунарың парти, совет органдарыңа хей чылдарда ажилдан чораш персоналды пенсионер, күш-ажылдыг хоочуу, Алаң-Маалыр сууруң хүндүлүг чурттагыңың Шалыг Сылгышчыч ДОНГАКТЫҢ хепертен мөчөңни лынаттышаан, оң уругларың, олар-дарың өг-бүдөлдөргө, чөк кижилерине хай кадыкы-далың Кызылда «Алаң-Маалыр» аттыг ХКЗ-ның коллек-тиви илергейең тур.

Сергей БАВУУ, Чаа-Хөл кожуун.

АИАР САНЫ: «Тыва соубанк» № 363505

Ном болгаш номчукчу

«САКТЫШКЫНЫМ ЧАДАГАНЫ»

Барың-Хемчик кожуунда «Макалык» чөтөк чо-гаал кытжыкышкының келгичигү Мария Күжү-геттин «Сактышкыным чадаганым» деп баштайгы ному чырыкче үнгөн. Оон дугайында бодалымы номчуучулар-биле үлөңкөсүм.

Төрөң нези өскөн чери дег идиңтиң чүүл турар боор. Кандыг-ла кижиле уган ки-рип, миншиң келирде-ле чо-рөңгө чок кижилерге — тө-рөнчери, сеткил ханып, таа-лар бээр — төрөң чериле-де болгай. Бо анык автор во-мунун баштайгы арыштары тыва чериниң кайтамчык чар-аш булдунарың бирээзи өскөн-төрөң Аңгатымың алгаш шүдүктөр-биле эгел-ээр.

Аңгатым аркаан сууңдан амзыңыңа, Ам-даа ижеңи, беринер деп дилей бээр сен. Аңгатым агаарың сен тынысыңа, Ам-даа тыяңы, манавар деп дилей бээр сен.

Шынап-ла, магаалың чараш бойдуштуг черле ол торгутуң. Шаң иңдыг тайга эдээ, арар агаар, кайтамчык көк дээр, ногаар арга кижиле хой-айт кирбес аргажык. Улуг, биче Аңгатыңаже кат-тап тооруктап чоруп турар хой чоңу сактып, келирер даан. Кандыг-даа ойдо — кы-жың-даа, чыгың-даа кижиле-рини бодуче соруулаай бээр оран шыкылаң. Мария Күжүгеттин шүдүк бижип эгелээниң бажымы — тө-рөң черинге илакымы.

Эң-не баштай «Дамыраң» чөтөк чогаал кытжыкышкы-нының киржикчиң турган студент үезинде өскөн чө-рөңдө ирак чорбаан кыс чүрө-биле уугу чаныңыс оран-чуртун сактып, ала-чай-гаар-ла шүдүктөр эгелээр.

Аңгатым, авам чуртум, Ада-нем, думаларың. Эдек чөкү олодиктиң Ошкү, хой деп эртинемин Чыдың чытпас коданчымыс Чыкпак боттуг Агаарың-даа, Шагдаң тура чаныңга баар Чараш сууг ак халдымың. Сайзаактап ойлап өскөн Сайдыг хемим ууш база, Өгбөдөрүм илдиң дикир Өвүсү үстү Хам-Дитың дээр Чүрөм-биле ужу чаның Чүү-ле берил — догерезиң. Часты мадааң апыр күш дег.

Сакты бердим, оңуктерим. Ол үеде кады өөрөңиң тур-ган уругтар, боллар Марья-ның бо шүдүгү дыка мага-дап, чараштынар турлуусу.

га, кижиге дөмейлеп бижээ-ни чытаңгыч чараш, кула-раңгыг көргөңгиз.

Амыдыг-да бойдука мен Ачы-дузам көргүзүп каан. Эң-не ооладу дамың кадың.

Элеңиче кире бээр мен. («Хөмчөгөстөгү хоумулаң»). Хүнүм көргө даалың ирээң. Күжүр бодум ужуң каар мен.

Шаң-ла илчан мени харың Чарың, одаң тургай силер. («Шының монологу»). Бо хире күштүг, дүрөккө дээр олуттугларың шүдүктөр калчан кижиниң сагың-сет-килиң хайыңгытырас боор. Бөгүңү хүнүң айтырың — бойду камагалаңың чидиң-биле көдүрүп турар бо шү-дүктериң уругларың билдиң-лиң, номчуп таныштарың чүгула деп болаар мен. Чер-ле шынап чүгө авторуң эвес, өскө-лаа үежилериниз анык шүдүктүңүңүңүң, чо-гаалчыларың чогаалды-ларың илаңгыла тыва дыл баш-кыларың өөрөнкичлеринге таныштарың турар болза эки.

Ылаңкы лирикалы Мария Күжүгеттин бижип чорурр код темаларың бирээзи. «Чамкы шаамдан чарылааным чарт черде сагымыс мен», «Чүгө сөзө шың мен деп,